

Leksyka dotycząca realiów starożytnej Palestyny w XVI-wiecznych przekładach Ewangelii na język polski

Szesnasty wiek to w Rzeczypospolitej m.in. czas reformacji i kontrreformacji oraz związanego z nimi przyrostu drukowanego piśmiennictwa religijnego, w tym tłumaczeń Pisma Świętego. Dążenie do przekazania szerszemu gronu odbiorców doktryn właściwych każdemu odłamowi religii chrześcijańskiej doprowadziło do pojawienia się przekładów Biblii z języków oryginalnych (w wypadku Nowego Testamentu z greckiego) oraz łaciny, wzorowanych niekiedy także na ówczesnych przekładach Biblii na inne języki wernakularne. Na kształt translacji wpłynęły m.in. polemiki między ich twórcami, kompetencje autorów, a także przyjęcie różnych podstaw tłumaczeń oraz technik translatorskich. Różnice między przekładami uwidaczniają się m.in. na płaszczyźnie językowej, w tym leksykalnej. Pokazuje ona stan ówczesnej polszczyzny w tym zakresie: z jednej strony stabilizację pewnych środków leksykalnych, z drugiej ewolucję zasobu słownictwa, jego bogactwo i ograniczenia związane z oddawaniem w języku polskim znaczenia obcych słów.

Przedmiotem rozprawy jest analiza leksyki dotyczącej realiów życia codziennego starożytnej Palestyny, wyekscerpowanej z dziesięciu XVI-wiecznych przekładów Ewangelii na język polski. Są to: przekłady katolickie (Nowy Testament wydany przez Szarffenberga w 1556 roku, Biblia Leopolda z 1561 i przekłady Jakuba Wujka z 1593 i 1599 roku), luterzańskie (Ewangelia według św. Mateusza z 1551 roku oraz *Nowy Testament zupełny* z 1553 roku autorstwa Stanisława Murzynowskiego), kalwińskie (Biblia brzeska z 1563 roku) i ariańskie (Nowy Testament z 1570 roku i całościowy przekład Pisma Świętego z 1572 roku, oba autorstwa Szymona Budnego, a także Nowy Testament Marcina Czechowica z 1577 roku). W pracy wykorzystano transkrypcje przekładów znajdujące się na stronie internetowej www.ewangelie.uw.edu.pl, powstałej w ramach projektu *Szesnastowieczne przekłady Ewangelii*, zrealizowanego na Uniwersytecie Warszawskim pod kierunkiem Izabeli Winiarskiej-Górskiej. Analiza materiału badawczego przebiega na dwóch płaszczyznach opisu. Pierwsza obejmuje przedstawienie ekwiwalencji między greckim tekstem oryginalnym i przekładem łacińskim a polskimi tłumaczeniami, a także odpowiedniości między samymi translacjami. W ramach drugiej została dokonana próba określenia struktury wyekscerpowanej leksyki na gruncie polskim, a także przedstawienia związków i zależności między badanymi wyrazami. W badaniu wykorzystano metodologię analizy polowej leksyki, dzięki której możliwe było wskazanie wycinków rzeczywistości szczególnie ważnych z punktu widzenia dawnej kultury bliskowschodniej, ale także XVI-wiecznej Rzeczypospolitej, bo niektóre

z realiów biblijnych oddawane były w kategoriach polskich. Wydzielono osiem pól leksykalno-semantycznych, w których znalazło się słownictwo dotyczące ukształtowania terenu, zagospodarowania przestrzeni, używanych przedmiotów i narzędzi, pożywienia, ubioru, chorób i pielęgnacji ciała, jednostek miary, środków płatniczych i transportu. Leksyka należąca do każdego z pól to jednostki znaczeniowe w postaci pojedynczych wyrazów i synonimicznych wobec nich derywatów składniowych, czyli połączeń wyrazowych o znaczeniu globalnym. Dokonano charakterystyki genetycznej (podział na wyrazy obce i rodzime), formalnej, a przede wszystkim semantycznej zebranych słów. Wskazano również relacje semantyczne między analizowanymi leksemami, zwracając uwagę na relacje polisemii, synonimii, hiper- i hiponimii, a w wypadku ekwiwalencji leksykalnej stosując terminy takie, jak: *odpowiednik*, *synonim*, *odpowiednik częściowy*, *odpowiednik kontekstowy* bądź *substytut*.

W badaniu wykazano, że główne odzwierciedlone w polskich przekładach sfery życia codziennego, na które zwracają uwagę Ewangelści, to organizacja przestrzeni, w tym podział na jednostki administracyjne, jak kraj, region, organizacja przestrzeni miejskiej i wiejskiej oraz ich zagospodarowanie (wznoszenie budynków użyteczności publicznej – świeckich i religijnych, budynków mieszkalnych i gospodarczych, a także ich wyposażenie w różne przedmioty użytku codziennego i narzędzia pracy), oraz jedzenie i jego przyrządzanie. Obce leksemy nazywające wybrane wycinki realiów oddawane są często kilkoma różnymi polskimi wyrazami, które tworzą szeregi synonimiczne, np. *gumno – stodola – spichlerz*, *gospoda – dom gościnny – gościniec – złozenie*, *stolica – stolec – stolek*. Są one złożone nie tylko z leksemów rodzimych, lecz także zapożyczonych, np. *włocznia – oszczep – kopija*, *lichtarz – świecznik*. Pozostawianie w przekładach transkrypcji obcych słów, używanie zapożyczeń z języków innych niż greka lub łacina, a także derywacja to sposoby zwiększające liczebność leksemów nazywających realia życia codziennego Palestyny, które oddawane są również za pomocą leksyki obrazującej życie w polskich miastach i wsiach okresu Renesansu. Widoczne jest to zwłaszcza w słownictwie z zakresu ubioru (*kurdwan*, *szkornia*, *trzewik*, *żupica*) i zagospodarowania przestrzeni (*folwark*, *powiat*, *ratusz*, *targ*).

Martyna Sabara